

**АНДИЖОН ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА ШИРИН ҚАЛАМПИРДАГИ
ПОЯ ЧИРИШИ КАСАЛЛИГИ.**

**ГНИЛИ СТЕБЛЕЙ СЛАДКОГО ПЕРЦА В УСЛОВИЯХ
АНДИЖАНСКОЙ ОБЛАСТИ.**

SWEET PEPPER STEM ROT IN THE ANDIJAN REGION.

**Азнабакиева Дилрабо Турсунбоевна – катта ўқитувчи, Андижон қишлоқ
хўжалиги ва агротехнологиялар институти, Ўзбекистон.**

Аннотация: Бугунги кунда мамлакатимизда сабзавот экинлари орасида экин майдони ва ишлаб чиқариш ҳажми жиҳатидан тобора ошириб бораётган экинлардан бири қалампир навлари (*Capsicum* туркуми турлари, асосан *Capsicum annuum* тури) ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги экинларидан сифатли ва юқори ҳосил олиш учун зарарли организмларга, айниқса касалликларга қарши курашнинг аҳамияти катта.

Аннотация: На сегодняшний день в нашей стране среди овощных культур увеличивающихся по посевным площадям являются сорта перца (виды *Capsicum annuum*). Борьба с вредными организмами, особенно с болезнями, имеет большое значение для получения качественных и высоких урожаев сельскохозяйственных культур.

Abstract. Today, among vegetable crops in our country, varieties of pepper (*Capsicum annuum*) are increasing in cultivated areas. The control of harmful organisms, especially diseases, is of great importance for obtaining high-quality and high yields of agricultural crops.

Калит сўзлар: *Capsicum annuum*, ширин қалампир, *Fusarium solani*, замбуруғ, перитецийлар, Санживи, Спорегин, Плантастим.

Ключевые слова: *Capsicum annuum*, сладкий перец, *Fusarium solani*, грибы, перитеций, Санживи, Спорегин, Плантастим.

Key words: *Capsicum annuum*, sweet pepper, *Fusarium solani*, mushrooms, perithecium, Sanjivi, Sporagin, Plantastim.

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг кишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш, соҳада давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш, бозор муносабатларини кенг жорий қилиш, кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи, қайта ишловчи ва сотувчи субъектлар ўртасидаги муносабатларнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлаш, соҳага инвестицияларни жалб қилиш, ресурстежамкор технологияларни жорий этиш мақсадида бир қатор қарорлар, фармонлар ва дастурлар қабул қилиниши ислоҳотларни амалга ошириш учун ҳуқуқий асос яратади. Ушбу ҳужжатлар кишлоқ хўжалик маҳсулотларини кўпайтириш, аҳоли эҳтиёжини тўла қондириш, четга сотиш, умуман иқтисодий мустақиллигимизни янада барқарорлаштиришга қаратилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда сабзаёт экинлари орасида экин майдони ва ишлаб чиқариш ҳажми жиҳатидан тобора ошириб бораётган экинлардан бири қалампир навлари (*Capsicum* туркуми турлари, асосан *Capsicum annuum* тури) ҳисобланади. Ширин қалампир меваси сабзаёт сифатида янги, димлаб пиширилган, қуритилган, тузланган, зиравор кўшиб сиркаланган, консерва қилинган шаклда, аччиқ қалампир эса зиравор сифатида янги, қуритилган, тузланган, қуритиб туйилган ва бошқа шаклларда истеъмол қилинади. Ширин ва аччиқ қалампир очиқ майдонда асосий ва такрорий экин сифатида ҳамда иссиқхоналарда етиштирилади.

Ҳар қандай ўсимлик касаллигига қарши кураш уни кўзғатувчи микроорганизм турини аниқлашдан бошланади. Адабиёт манбаалари кўрсатишича қалампир навларида замбуруғлар (~64 та), оомицетлар (11), бактериялар (12), фитоплазмалар (3), вируслар (32) ва нематодалар (6) кўзғатадиган касалликлар қайд этилган. Ундан ташқари, қалампир экинларида 6 турга мансуб юксак гулли ўсимликлар паразитлик қилади. Касаллик кўзғатувчи замбуруғлар ва оомицетлардан 6 таси қалампир уруғларини, 16 таси майсаларини, 19 таси барглари, 12 таси пояларини, 21 таси илдизи ва илдиз бўғзини, 45 таси меваларини зарарлаши, яна 6 тури эса ўсимликларда сўлиш (вилт) кўзғатиши хабар қилинган [1,72-б.].

Тадқиқотнинг мақсади. Юқоридаги маълумотларни инобатга олган ҳолда, Андижон вилоятида ширин ва аччиқ қалампир экинларида учрайдиган замбуруғ касалликлари тарқалишини ва уларни кўзғатувчи патоген турлар таркибини ҳамда навларнинг айрим кенг тарқалган касалликларга чидамлилиги даражаларини аниқлаш, кўзғатувчи замбуруғларнинг систематик ўринларини, биологияси ва экологиясини ўрганиш, ушбу экинларнинг асосий касалликларига қарши кураш воситаларининг самарадорлигини аниқлаш асосида уларга қарши кураш чораларини такомиллаштириш қалампир далаларининг фитосанитар ҳолатини яхшилашга имкон яратади.

Тадқиқотнинг асосий мақсади Андижон вилоятида қалампир етиштирадиган фермер хўжаликларнинг фитосанитар ҳолатини ўрганиш ва касалликларга қарши илмий асосланган кураш чораларини ишлаб чиқишдан иборат.

2021-йилда Андижон вилояти Шахрихон туманидаги “Баҳор” фермер хўжалигига қарашли иссиқхоналарида ва далаларида қалампир ўсимликлари сўлиб, нобуд бўлиши аниқланди. Кузатув ва кейинги лаборатория тадқиқотларида сўлиб қолган қалампир ўсимликларидаги касаллик белгилари фузариоз касалликларининг белгилари билан солиштириб кўрилганида, ушбу учраган касаллик қалампир ўсимликларининг илдиз бўғзи ва пояси чириши касаллиги (кўзғатувчиси *Fusarium solani*) эканлиги аниқланди.

Иссиқхонадан олинган, сўлиб қолган қалампир ўсимликларининг намуналари иккита алоҳида лабораторияда махсус агар-агарли озуқа муҳитларига экиб кўрилганида, намуналарнинг кўпчилигидан *Fusarium* туркумига мансуб замбуруғ ўсиб чиқди.

Касаллик белгилари. Ширин қалампирда *Fusarium solani* замбуруғи кўзғатадиган, ўсимликларни нобуд қиладиган илдиз бўғзи ва поя чириши касаллигининг белгилари қуйидагилардан иборат.

Касалликнинг яширин босқичидан кейин муайян вақт ўтганида ўсимликлар жиддий зарарланиши туфайли, улар тўсатдан сарғайиб, сўлиб бошлайди, мева тугилиши тўхтади, ўсимликлар тўла нобуд бўлади ва қуриб қолади. Кучли зарарланган ўсимликларнинг илдиз бўғзи ва поясида қўнғир, тўқ-қўнғир, деярли қора тусли яралар ҳосил бўлади, зарарланган тўкималар чирийди, кучли зарарланган илдиз бўғзи ва пояларнинг ички қисмлари ҳам чириб кетади. Кейинчалик, агар юқори намлик мавжуд бўлса, ушбу яралар устида замбуруғнинг сарғиш-жигарранг ёки оч-апельсин тусли, кўзача шаклли, жуда кичик (диаметри 1 мм дан кам) жинсий мева таначалари (*перитецийлари*) ҳосил бўлади. Замбуруғ ўсимликларнинг барглари, қариган гуллари ва меваларини ҳам зарарлайди, зарарланган жойларда қўнғир тусли доғлар ҳосил бўлади.

Кураш чоралари

- Экиш учун қалампирнинг *Fusarium solanii* замбуруғидан холи бўлган, соғлом кўчатларини ишлатиш.

- Далага экиш учун тайёрланган кўчатларни диққат билан кўздан кечириш, уларда сўлиш ҳамда илдиз бўғзида ва пояларида кичик доғлар ва яралар мавжуд эмаслигига амин бўлиш лозим.

- Алмашлаб экиш; яхши ўтмишдошлар қаторига карам, маккажўхори, дуккакли ва қовоқдош экинлар киради.

- Тупроқни соғломлаштириш учун унга мунтазам равишда биопрепаратларни, яхши чириган гўнг ёки компостни солиб туриш, даладан ўсимлик қолдиқларини ва бегона ўтларни йўқотиб туриш лозим, уруғларни биологик препаратлардан Санживи н.кук., Спорегин, суюқ ёки Плантастим (суюқ) билан дорилаб экиш тавсия қилинади.

- Экинни керагидан кўп, босиб суғормаслик, суғоришни бутун кечалари давомида ўтказмаслик, суғоришни иложи борича қисқа вақтда (1-3 соатда) тугатиш; суғориш суви ўсимлик тагига жуда яқин бормаслиги керак, иложи бўлса жўякларни юқорироқ қилиш ҳам ёрдам беради.

- Касаллик зарарланган ўсимлик атрофидаги соғлом ўсимликларга тарқалишининг олдини олиш учун касал ўсимликларни дарҳол қазиб олиш ва даладан ташқарида тупроққа кўмиб ташлаш ёки ёқиб ташлаш лозим. Бу иш касаллик кенг тарқалишидан олдин ўтказилганида олинган касал ўсимликлар атрофидаги кўриниши соғлом бўлган 1-2 та дан ўсимликларни ҳам бирга олиб ташлаш тавсия этилади.

Касал ўсимликларни даладан чиқариш пайтида улар соғлом ўсимликларга тегиб кетишининг олдини олиш лозим. Касаллик қўзғатувчи замбуруғ сапрофит шаклда сақланиши мумкин бўлганлиги учун ўсимлик қолдиқлари, чириган ва ерга тўкилган мевалар ҳамда даладаги бегона ўтларни мунтазам даладан чиқариб йўқотиб туриш лозим (Ҳасанов, 1991).

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳасанов Б. А., Хамираев У.Қ., Ўтаганов С. Б., Азнабакиева Д. Т., Шеримбетов А.Г. 2021. Қалампирнинг фузариоз касалликлари. Агрокимёҳимоя ва ўсимликлар карантини, 2021, № 4, 72-77 бет.
2. Ҳасанов Б.А. 1987. Виды родов *Bipolaris* Shoemaker и *Exserohilum* Leonard et Suggs на злаках и в воздухе в Средней Азии и Казахстане. Микология и фитопатология, 1987, т.21, № 3, стр. 215-220.
3. Ҳасанов Б.А. 1991. Грибы как слабые патогены культивируемых злаков. Сельскохозяйственная биология, 1991, № 1, с.154-161.
4. Турдиева, Д. Т., Азнабакиева, Д., & Ҳасанова, М. (2019). Биоэкология грибных болезней пшеницы в Андижанской области. Академическая публицистика, (11), 59-65.